

Isto tako, modeli teorije racionalnog izbora primjenjivi su jednako dobro i na mikro i na makro planu. Interakcija dvaju pojedinca ili složeni sustav institucija može se objasniti istim, ili veoma sličnim, argumentima. Zbog svega navedenog, Elsterova knjiga nezamjenjiva je

“kutija s alatom” koja nam pomaže rekonstruirati tradicionalni stroj društvenih znanosti.

Dario Pavić

*Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Ulica grada Vukovara 68,
HR-10000, Zagreb
dpavic@hrstud.hr*

Elvio Baccarini, *Bioetica; analisi filosofiche liberali*, Trauben, Torino 2002, x + 273 str.

Ovo je druga talijanska knjiga uglednoga riječkog profesora filozofije. Prva, pod naslovom *Realismo morale* (1998), nastala je na temelju njegove doktorske disertacije na Sveučilištu u Trstu. Prije toga objavio je dvije knjige na hrvatskom: *Sloboda, demokracija, pravednost – Filozofija politike J. S. Milla* (1993) i *Moralni sudovi* (1994). Najnovija se knjiga Elvija Baccarinija uklapa u njegov širok interes za metaetiku, moralnu epistemologiju te političku i praktičnu filozofiju. Samim naslovom autor najavljuje filozofsku analizu bioetičkih problema s liberalnoga stajališta. Polazište je shvaćanje morala kao skupa normi koje služe da se dođe do sporazuma oko stabilne suradnje između pojedinaca koji čine društvo. No to ne znači da je moral skup arbitrarnih pravila ili konvencija. Baccarini se glede izbora tih norma slaže s Johnom Rawlsom da ipak postoje neka pravila pravednosti koja su na uvjerljiv način primjerenija za postizanje pravednoga društva nego neka druga i drugačija. Primjeri su Rawlsove dvije temeljne norme političkoga društva: jednakost osnovnih sloboda i socijalna pravednost u koordinaciji s kriterijem učinkovitosti. No koji članovi društva u potpunosti raspolažu s osnovnim pravima odnosno jesu li sva ljudska bića nositelji tih istih prava, ozbiljno je nor-

mativno pitanje. Postoje dakle granična pitanja života, moralne dileme napose oko početka i konca ljudskoga života, stanja i bolesti koje nam otežavaju prepoznavanje životne kvalitete, a te granice kao da relativiraju sva naša uobičajena znanja o tome što su vrijednosti života. Ta izvorna bioetička pitanja nezaobilazno zahtijevaju normativan odgovor na pitanje što su kriteriji kojima možemo odrediti moralni status svakoga ljudskog bića.

Jedna od središnjih ideja oko koje se sabiru sve Baccarinijeve analize jest autonomija, shvaćena u širem smislu na način da povezuje Kanta, Milla i Rawlsa, dakle kao mogućnost da se vlastiti život ustroji prema idealu koji nije pojedincu nametnut od drugih, nego je rezultat vlastitoga slobodnog izbora. No jedno takvo liberalno društvo nije samo zbroj pojedinaca. Kao istinsko političko društvo ono mora njegovati zajedničke vrijednosti (*valori comuni*) koje omogućuju stabilnu suradnju među pojedincima. Elvio Baccarini vjeruje kako se političko društvo može na drugoj razini transformirati u jednu moralnu zajednicu ako se pojedinci slože oko vrijednosti koje se shvaćene dostatno široko da se oko njih može postići konsenzus.

Autor primjenjuje u svojoj bioetičkoj raspravi analitičku metodu u širem smislu.

Kao polazište koristi analizu mnoštva različitih stavova. Analizira njihove argumente, pokazuje slabosti i prednosti argumentacije te prihvatljive i neprihvatljive posljedice. Baccarinijeva vlastita argumentacija nije linearno-deduktivna. Smatra kako je sastavni dio moralnoga promišljanja ozbiljno razmatranje moralnih intuicija odnosno moralnih uvjerenja i stavova koji su spontani i nisu nužnošću izvedeni iz neke moralne teorije. Nisu dakako sve intuicije prihvatljive, mnoge neće proći provjeru metodom reflektivnog ekvilibrija. Između međusobno suprotstavljenih općih načela neka se pokazuju prihvatljivijim od drugih. Usko povezana uz tako shvaćenu metodu ide i Baccarinijeva upotreba misaonih eksperimenata. Da bi se pokazala uvjerljivost ili neuvjerljivost nekih stavova autor konstruira moguće praktične primjere koji trebaju pokazati dobre i loše posljedice nekih moralnih stavova. Ta je metoda vrlo raširena u suvremenoj znanosti, a zaista je dobro došla njezina primjena u filozofiji, napose kada je riječ o bioetičkim dilemama.

Svoje etičko stajalište Elvio Baccarini označuje kao liberalnu etiku, dakle etiku u tradiciji liberalne paradigme od Humea i Kanta, preko Milla i Tocquevillea do nedavno preminuloga Johna Rawlsa. Pretpostavka je takve etike da svaka osoba treba imati svoj autonomni prostor, koji dakako uključuje i izbor neke kulturne zajednice, s ciljem da si ostvari svoj vlastiti ideal dobrog života. Moralne se norme u tome smislu ponajviše tiču odnosa među osobama, a one vrijednosti koje su eksplicitno sadržajne ne smiju zadirati u temeljne slobode pojedinca. U toj minimalističkoj definiciji Baccarini je bliži Millovu shvaćanju djelovanja koja se tiču samo pojedinca (*self-regarding acts*), nego Kantovu kategoričnom imperativu. No iz minimalističkih pretpostavki također proizlazi da je autorov cilj da raspravom o bioetici prije svega doprinese nečemu što shvaća kao dio javne etike (*come parte dell'etica pubblica*). To je dakako i primarni in-

teres svakoga liberala. Naime neosporna je činjenica u svakome društvu pluralizam koji se ne može svesti ni na kakav zajednički nazivnik. Zato se liberale često krivo shvaća. Kada se oni, kao Elvio Baccarini, zalažu za pravo na eutanaziju, često ih se krivo shvaća kao da tvrde da to shvaćanje treba obvezivati svakoga. No njihov je stav da oni koji brane svaku zabranu eutanazije, napose oni koji zahtijevaju zabranu državnim autoritetom, trebaju za to dati uvjerljive argumente.

Baccarinijeva se knjiga sastoji od osam poglavlja. Prva dva (str. 11–86) su posvećena pojmu moralne osobe. Kritika empirijskoga i metafizičkoga, tj. deskriptivnoga pristupa definiranju moralnoga statusa, tema je prvoga, a rasprava i analiza prihvatljivijih metaetičkih pristupa tema je drugoga. Ta se poglavlja možda najizravnije nastavljaju na Baccarinijevu prethodnu talijansku knjigu. Glavna je dilema kako pripisati nečemu moralni status – a riječ je prije svega o ljudskim bićima, jer Baccarini zastupa prioritet antropocentričke etike – za što ni u biološkome smislu nismo sigurni ima li ljudski život u punom smislu riječi. U primjeni bioloških kriterija postoje stupnjevi i prijelazi, ali u etici nije moguće pojam moralnoga statusa stupnjevat i tvrditi kako nešto samo djelomično ima moralni status. U etičkom pogledu nešto ili ima ili nema moralni status. Svako stupnjevanje ima za posljedicu različit moralni tretman. U drugom poglavlju (str. 39–86) Baccarini analizira i kritizira tri metaetička stajališta (Alan Gewirth, Hugo Engelhardt Jr. i Ronald Dworkin). Zajedničko im je polazište racionalna sposobnost kao kriterij moralnosti. Baccarini drži njihove prijedloge nedovoljno uvjerljivim. Na koncu obrazlaže svoj stav da je racionalna sposobnost kriterij za moralni status osobe, ne ljudskoga bića kao takvoga.

Zaključak da je fetus entitet koji ima stvarnu vrijednost (*un valore attuale*), a kao potencijalna osoba zaslužuje zaštitu, uvodi u temu trećega poglavlja (str. 87–106) koje je posvećeno problemu po-

bačaja. Može li se opravdati pobačaj ako nije riješeno pitanje nositelja moralnih prava? To je upravo slabost vrlo utjecajnog stava Judith Thomson. Baccarinijev stav o tome nije definitivni, ali se poziva na svoje zaključke iz drugoga poglavlja kao minimalno polazište. Smatra ulogu intuicija u tome vrlo važnom, no pobačaj je moralna dilema koja sukobom prava majke i embrija nadilaze apriorna rješenja. Mislim da je autor temu šestoga poglavlja (str. 173–182: “La definizione di morte”) mogao više povezati s drugim i trećim poglavljem. To je poglavlje doduše preliminarno za raspravu o eutanaziji, ali mislim da bi se na sličan način trebalo biološko-medicinske spoznaje upotrijebiti za određivanje početka života. Smrt se definira kao prestanak rada velikoga mozga. Baccarini s pravom naglašava da je to smrt moralne osobe, ali da to još nije smrt ljudskoga bića kao takvoga, dakle u biološkome smislu, jer neke vegetativne funkcije ostaju. To bi značilo, prema mojemu tumačenju, da u trenutku prestanka rada velikoga mozga prestaju naše izravne moralne dužnosti spram dotične osobe. Netko drugi može takvo vegetativno stanje smatrati i dalje svrhom svoje moralne dužnosti, ali to je onda područje moralno mogućega odnosno dopuštenoga. Mislim da nije puka analogija, nego nezaobilazna biološka spoznaja da postoji i u razvoju fetusa vrijeme kada se događa prijelaz s čisto vegetativnoga na jedno ireverzibilno stanje poslije kojega nastaju biološke pretpostavke za racionalnost i specifično ljudsku osjetilnost. Mislim da je taj *terminus post quem* oko 54. dana poslije oplodnje. Tada naime neuroni od kojih nastaje veliki mozak postaju stacionarni te se međusobno povezuju. Uloga velikoga mozga bitna je biološka osobina ljudskoga bića i kao moralne osobe. Dva najvažnija obilježja ljudske moralnosti jesu racionalnost i osjetilnost. Sa svim živim bićima dijelimo sposobnost osjećanja ugodne i bolne. Neka živa bića doživljavaju ugodu i bol periferno, dok

neka imaju biološke pretpostavke da svaku ugodu i bol doživljavaju kao cjelovita bića, dakle u odnosu na sebe kao individue. Međutim tek naša racionalnost omogućuje da svoju osjetilnost doživljavamo na drugačiji način od svih drugih živih bića. Zato mislim da je trenutak – koji dakako ne možemo odrediti egzaktno – kada nastaju te biološke pretpostavke odnosno kada one prestaju postojati bitan za pripisivanje ljudskom biću moralnog statusa osobe. Time bismo postigli jedinstvene usporedne medicinsko-biološke kriterije za početak i konac života moralne osobe.

Četvrto (str. 107–132) i peto (str. 133–172) poglavlje posvećeni su pitanjima umjetne oplodnje i genetskog inženjeringa. U tome dijelu svoje knjige Baccarini se u velikoj mjeri koristi medicinsko-znanstvenim spoznajama i misaonim eksperimentima kojima želi osnažiti svoje stavove. Njegov je stav otvoren i afirmativan za genetsko liječenje, dakako uz maksimalnu transparentnost i javnu kontrolu. U sedmom poglavlju autor diskutira problem eutanazije (str. 183–234). Prvo razmatra nekoliko suprotstavljenih stavova (Peter Singer, enciklika *Evangelium vitae*, zajednički stav nekolicine liberalnih filozofa itd.), te potom iznosi svoje shvaćanje o tome. Osnovna je dilema može li (odnosno smije li) liberalna država – a temelj svih suvremenih ustavnih demokracija jest liberalan – zabraniti eutanaziju. Prije svega se naravno misli oblik aktivne eutanazije koja se označuje kao liječničko potpomaganje samoubojstva (*il suicidio assistito dal medico*). Baccarini s pravom pretpostavlja da pravo na takvu vrstu eutanazije izravno ovisi o pravu čovjeka na samoubojstvo. Glavni je temelj toga prava autonomija pojedinca odnosno mogućnost da svatko može odlučivati samostalno i neovisno o strukturi svojega vlastitog života, uključujući i njegovo okončanje. Autor se zato zalaže da društvo mora organizirati sistem takve pomoći u umiranju i to tako da izbor bude zaista slobodan, a ne da bude re-

zultat očaja uzrokovan nebrigom društva za pojedinca. Takav liberalan stav ne smije se pogrešno shvatiti. Nije suprotstavljen ili alternativan u odnosu na nekoga tko – kao primjerice ja – ne smatra da samoubojstvo, u bilo kakvom stanju, može imati moralno opravdanje. Kao liberalni filozof Elvio Baccharini polazi od nezaobilazne činjenice pluralizma u demokratskom društvu. To znači da njegov liberalni stav obvezuje samo njega i one koje se s njim slažu. Iz toga ne proizlazi da država treba propisati obvezu eutanazije u određenim situacijama. Baccharini smatra da država ne može tako nešto eksplicitno zabraniti. No ipak ostaje otvoreno pitanje do koje mjere može država preko svojih institucija zakonski protežirati i u javnosti nametati jedan od

tih stavova. Ipak to je prije svega pitanje političke javnosti i političke kulture jedne sredine. Posljednje poglavlje (str. 235–255) posvećeno je transplantaciji organa i također donosi mnoge zanimljive misli.

Što kratko reći o novoj knjizi Elvija Baccharinija? Sigurno da je dobro i zanimljivo napisana, korisna i poticajna. Jedini joj je nedostatak što nije objavljena i na hrvatskom jer ugledni riječki profesor etike djeluje u našoj sredini. Zato bi je trebalo što prije objaviti na hrvatskom.

Josip Talanga

Institut za filozofiju

Ulica grada Vukovara 54/IV,

HR-10000, Zagreb

josip.talanga@zg.hinet.hr

josiptalanga@yahoo.com

Lukijan iz Samosate, *Svjetonazori na dražbi*, preveo i priredio Pavel Gregorić, Kruzak, Zagreb 2002, 81 str.

Lukijan (oko 120. do 180. god. po. Kr.), neosofist i satiričar, ostavio je *opus* od oko 80 spisa, opsegom približno jednak Platonovim djelima. Napisao je kao i Platon jednu *Apologiju*, autobiografskoga karaktera, no motivi za pisanje toga djela nisu mu bili uzvišeni. Naime potkraj života postao je dobro plaćeni činovnik rimske države u Egiptu, pa se morao braniti jer je ranije tvrdio kako učen čovjek treba ostati neovisan. Čak je napisao jedan spis (*O plaćenim činovnicima*) u kojemu ismijava plaćene državne službe. Inače je, iako mu grčki nije bio materinski jezik, pisao izvrsnim antičkim stilom. Može se reći kako je bio posljednji veliki predstavnik antičke elokvencije i antičkoga duha. Od 76 autentičnih spisa njih 36 čine dijalozi po uzoru na Platona i kinike. Ostala su djela različitoga karaktera, od satiričkih priča,

različitih retoričkih radova, napose epideiktičkih govora, polemika oko aticizma, pisanja povijesti i kritika pomodnih filozofskih sljedbi do poznatih *Razgovora hetera*. Kao ni njegovo doba, ni Lukijan nije razvio neku originalnost u filozofiji. Dobro je poznavao klasičnu filozofiju i suvremenu filozofiju, ali nije zastupao nikakve definitivne filozofske stavove. Možemo reći kako je bio vrhunski obrazovan i načitan klasicist. Dosta su ga čitali suvremenici po cijelom rimskom carstvu, a u bizantsko doba također je uživao visok ugled, pa je zato sačuvano tako puno njegovih djela. Rado su ga čitali renesansni humanisti. Cijenili su ga satiričari (Rabelais, Benjamin Jonson, Swift, Voltaire), a isto tako skeptici (Montaigne, Diderot). Najveći afinitet prema njemu pokazivali su filozofi koje – kao i njega samoga – teško